

BURIAL ASSEMBLAGE OF THE 4TH CENTURY B.C.
LOCATED NEAR THE URBAN VILLAGE OF PERESECHNAYA

The article publishes the materials from a ruined burial of the Scythian Period located near the urban village of Peresechnaya. The assemblage contains 5 bronze arrowheads, a *vorvarka*, 4 round bronze plates, a nose-plate and a cheek-plate. A large number of analogies date this assemblage back to the 4th century B.C. A widespread distribution and fixed combination of a nose-plate decorated with the animal head and conventionalized plates called «bear's paw», «predator's paw», etc., permit suggesting their semantic connection where both elements represent various body parts of one creature joined by bridle straps.

Т.О. Рудич

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено антропологічному складу населення, похованого на могильниках черняхівської культури Західної України.

Краніологічний матеріал з черняхівських могильників території Західної України до цього часу був представлений лише окремими черепами. Нині колекції поповнились, і це дало змогу проаналізувати антропологічний склад населення регіону. Населення репрезентують матеріали з 5 могильників. Подаємо стисло характеристики цих краніологічних серій.

*Могильник Чернелів-Руський*¹. Чоловіча серія налічує 11 черепів, придатних для вимірів, і характеризується довгою, середньоширокою, високою черепною коробкою, доліхокранною за формою. Обличчя на межі середнього та низького, вузьке за абсолютними розмірами та покажчиком, ортогнатне. Горизонтальне профілювання обличчя різке. Орбіти низькі середньоширокі, за покажчиком мезоконхні. Ніс низький та вузький, за покажчиком середньоширокий. Кістки носа виступають на межі малих і середніх розмірів.

Жіноча група налічує 19 черепів. У середньому вияві вона має довгу, середньошироку, високу черепну коробку, мезокранну за формою. Обличчя на межі низьких і середньовисоких величин, середньошироке за абсолютними розмірами та покажчиком. Обличчя мезогнатне, горизонтальне профілювання помірне на верхньому рівні та різке на зигмаксиллярному. Орбіти низькі, середньоширокі, мезоконхні. Ніс низький, середньоширокий, за носовим покажчиком широкий. Кістки носа виступають на межі середніх і великих розмірів.

*Могильник Романківці*². Чоловіча серія представлена 3 черепами поганої збереженості. Вони характеризуються дуже довгою, вузькою, низькою черепною коробкою, різкодоліхокранною за формою. Обличчя має малі розміри, за покажчиком еуріон, прогнатне, горизонтальне профілювання його різке. Орбіти середніх розмірів. Ніс малих розмірів, за покажчиком середньоширокий. У середньому вияві близькі характеристики має серія з могильника Ромашки у Середньому Придніпров'ї та збірна серія I—IV ст. із Сілезії, котру пов'язують з готами.

Єдиний жіночий череп характеризується середньодовгою, вузькою, високою черепною коробкою, мезокранною за формою, і вузьким обличчям.

*Могильник Романове Село*³. Чоловічий череп має середньодовгу, вузьку, високу черепну коробку, мезокранну за формою, вузьке обличчя, низькі орбіти, вузький ніс. Два жіночих черепи відзначаються довгою, середньоширокою, мезо-

кранною за формою черепною коробкою. Обличчя низьке, на верхньому рівні має послаблене горизонтальне профілювання. Орбіти середніх розмірів, мезоконхні, ніс малих розмірів, за показником середньоширокий.

*Могильник Чистилів*⁴. Чоловічий череп характеризується середньодовгою, вузькою, низькою черепною коробкою, мезокранною за формою. Обличчя малих розмірів, за показником еуріон, мезогнатне. Горизонтальне профілювання обличчя різке. Орбіти малі, низькі, ніс малих розмірів, за показником широкий.

2 жіночих черепи відзначаються довгою, середньоширокою, високою черепною коробкою, мезокранною за формою. Обличчя має великі розміри, за показником мезен, мезогнатне, горизонтальне профілювання різке. Орбіти та ніс середніх розмірів, кістки носа виступають сильно.

*Могильник Петриківці*⁵. Чоловіча група представлена 3 черепами і характеризується середньодовгою, середньоширокою, середньовисокою черепною коробкою, суббрахікранною за показником. Обличчя на межі низького та середньовисокого, вузьке, за показником — мезен, мезогнатне. Горизонтальне профілювання обличчя різке. Орбіти середньоширокі, низькі за абсолютними розмірами та показником. Ніс середньовисокий, вузький за абсолютними розмірами і показником. Кістки носа виступають середньо на межі з малим.

Жіноча серія складається з 4 черепів. У середньому вияві вона характеризується середньодовгою, середньоширокою, низькою, суббрахікранною черепною коробкою. Обличчя низьке, середньошироке, за показником еуріон, ортогатне, горизонтальне профілювання помірне. Орбіти середньоширокі, низькі, за показником мезоконхні. Ніс середніх розмірів, широкий за показником, кістки носа виступають сильно.

Поєднання суббрахікранної, низької черепної коробки та середньоширокого обличчя з помірним горизонтальним профілюванням роблять жіночу серію близькою до морфологічного комплексу, найбільш характерного для сарматських груп різних територій та різних хронологічних періодів.

З огляду на те що незначна кількість черепів на окремих могильниках недостатня для міжгрупового аналізу, більшу увагу ми приділили аналізу сумарної серії.

Таблиця 1. Середні розміри черепів з могильників Західної України

Ознака	Чол. Min	Чол. Max	Чол. M	Жін. Min	Жін. Max	Жін. M
1. Поздовжній діаметр	179,0	200,0	187,5	167,0	190,0	177,5
8. Поперечний діаметр	130,0	156,0	139,1	127,0	153,0	136,1
17. Висотний діаметр	124,0	146,0	138,6	120,0	145,0	130,2
9. Найменша ширина лоба	88,0	100,0	94,2	83,0	108,0	95,5
12. Ширина потилиці	100,0	128,0	110,9	90,0	117,0	106,6
45. Діаметр вилиць	117,0	138,0	126,7	118,0	134,0	125,9
43. Верхня ширина обличчя	91,0	113,0	101,9	91,0	112,0	101,7
46. Середня ширина обличчя	78,0	102,0	90,4	83,0	98,0	90,7
55. Висота носа	42,0	55,0	50,5	44,0	55,0	48,1
54. Ширина носа	22,0	28,0	23,5	22,0	30,0	24,6
51. Ширина орбіт	39,0	43,0	41,5	38,0	44,0	40,5
52. Висота орбіт	29,5	36,0	32,4	28,0	35,5	32,0
77. Назомаллярний кут	130,0	149,0	138,4	132,0	153,0	141,1
Zm. Зигмаксиллярний кут	116,5	136,0	124,7	116,0	139,5	128,6
32. Кут профілю лоба	72,0	92,0	86,6	80,0	90,0	87,1
72. Загальний кут обличчя	75,0	92,0	84,1	75,0	92,0	85,9
75.1. Кут носа	20,0	28,0	23,5	13,0	39,0	25,6
8 : 1. Черепний показник	67,7	87,1	74,6	70,8	86,8	76,9
48 : 45. Лицевий показник	49,2	64,4	53,8	45,4	57,6	51,0
52 : 51. Орбітний показник	65,3	85,4	78,1	69,8	89,7	79,1
54 : 55. Носовий показник	41,8	62,3	48,5	45,2	56,8	51,3
SS : SC. Симотичний показник	35,5	71,4	48,7	20,0	62,5	42,3
DS : DC. Дакріальний показник	38,5	84,2	61,9	40,0	66,6	54,7

Сумарна серія чоловічих черепів із черняхівських могильників регіону налічує 23 черепи, придатних для вимірів.

У середньому вияві серія характеризується доліхокранією, довгою, середньоширокою на межі з вузькою високою черепною коробкою. Лоб середньоширокий, кут нахилу лобної кістки великий, надперенісся виступає середньо. Обличчя вузьке на усіх рівнях, низьке на межі з середньовисоким, за верхньолицевим показником мезен, мезогнатне. Горизонтальне профілювання обличчя різке. Орбіти середньоширокі, низькі на межі з середньовисокими, за орбітним показником мезоконхні. Ніс середньовисокий, вузький, за показником мезоринний, перенісся високе, ніс виступає середньо з тенденцією до слабкого (табл. 1).

Практично за всіма ознаками індивідуальні розміри черепів потрапляють до різних категорій розмірів: від дуже маленьких до великих. Для перевірки групи на однорідність були розраховані квадратичні ухили, коефіцієнти мінливості ознак і коефіцієнти парної кореляції та порівняні зі стандартними, розрахованими для однорідних серій⁶. Результати порівняння свідчать про неоднорідність цієї серії.

Для з'ясування характеру неоднорідності ми застосували один з методів багатовимірної статистики — факторного аналізу, метод головних факторів⁷.

Факторному аналізу було піддано не всі черепи сумарної серії, а лише ті, в яких представлені всі такі ознаки: поздовжній, поперечний та висотний діаметри черепа; висота та ширина обличчя; висота та ширина орбіт; висота та ширина носа. Короткий набір ознак було вибрано, щоб розширити коло черепів, включених до аналізу, що потребує повної реалізації за залученими ознаками.

Для факторного аналізу за переліченими ознаками було відібрано 11 черепів з могильників Чернелів-Руський, Чистилів, Романківці, Петриківці.

Після факторизації кореляційної матриці виділилося два фактори, власна вага (l_i) яких вища за 1,0 та які в необерненому вигляді трактуються як головні компоненти. Власні числа головних факторів (l_i), їх навантаження на ознаки до (A_i) та після ротації (l'_i) подано в табл. 2.

За фактором 1 (41,26 % загальної дисперсії) найбільші додатні навантаження несуть ширина орбіт, висота носа, висота орбіт, висота черепної коробки, висота обличчя та поздовжній діаметр черепа.

За фактором 2 (22,46 % загальної дисперсії) найбільші додатні навантаження несуть поперечний діаметр черепа, діаметр вилиць, а найбільше від'ємне навантаження — ширина носа.

Фактор 1 дає змогу розділити сукупність черепів за довжиною черепної коробки, висотою черепа, обличчя, висотою носа та розмірами орбіт; фактор 2 — за шириною черепа, обличчя, носа.

За значеннями факторних навантажень для окремих черепів усі черепи було вписано у простір головних факторів поліморфізму. Вони розділилися на три скупчення. Були розраховані середні розміри ознак черепів, які склали ці скупчення. Спираючись на середні цифри, можна виділити морфологічні типи (табл. 3).

Таблиця 2. Факторні навантаження на ознаки

Ознаки	A_{i1}	A_{i2}	l'_{i1}	l'_{i2}
51. Ширина орбіт	+0,950	+0,076	+0,894	+0,329
55. Висота носа	+0,882	+0,126	+0,854	+0,255
17. Висота черепа	+0,789	+0,122	+0,768	+0,220
48. Висота обличчя	+0,756	-0,199	+0,603	+0,497
52. Висота орбіт	+0,734	+0,402	+0,835	-0,057
8. Поперечний діаметр	+0,688	-0,670	+0,344	+0,897
54. Ширина носа	+0,025	+0,688	+0,311	-0,614
1. Поздовжній діаметр	+0,385	+0,466	+0,545	-0,262
45. Діаметр вилиць	+0,369	-0,431	+0,155	+0,546
Γ_x	4,17	1,56	3,71	2,02
%	46,4	17,4	41,26	22,46

Морфотип 1. Характеризується доліхокранією, довгою, середньоширокою та високою коробкою. Лоб середньоширокий. Обличчя вузьке, середньовисоке, за показчиком лептен. Горизонтальне профілювання обличчя на верхньому рівні різке. Орбіти мають середні абсолютні розміри та середньовисокі за показчиком. Ніс середньовисокий на межі з високим, середньоширокий, за показчиком лепториний. До скупчення ввійшли черепи з могильників Чернелів-Руський, Петриківці, Романківці.

Морфотип 2. Характеризується доліхокранією, середньодовгою, вузькою, середньовисокою черепною коробкою. Лоб вузький на межі з середньошироким. Обличчя вузьке, низьке, за лицевим показчиком мезен. Горизонтальне профілювання обличчя різке. Орбіти середньоширокі, низькі за абсолютними розмірами та показчиком. Ніс низький, вузький за показчиком мезен. До скупчення ввійшли черепи з могильників Чистилів, Петриківці.

Морфотип 3. Характеризується брахікранією, великими розмірами черепної коробки, лоб широкий, обличчя широке та середньовисоке, за показчиком мезен. Горизонтальне профілювання обличчя на назомалярному рівні помірне. Орбіти широкі та середньовисокі, ніс за показчиком вузький. До скупчення ввійшли черепи з могильників Петриківці, Чернелів-Руський.

Морфотип 1 виявляє досить сильні морфологічні зв'язки з низкою антропологічного матеріалу Центральної та Західної Європи. Морфологічно та статистично близькі характеристики має населення масломенчської групи вельбарської культури Східної Польщі, але при більш широкому обличчі останніх. Подібні середні характеристики визначені в антропологічному матеріалі з могильників III—V ст. Жемайтій: Мауджіорай, Шаукенай, ґрунтових могильників Литви: Ейгуляй IV—V ст. і Вершвай II—V ст.⁸ Проте ці прибалтійські групи відрізняються нижчими орбітними показчиками та ширшим носом. Дещо ближчою морфологічно є вибірка черепів I—IV ст. з могильника Марвелес у Литві, в яких убачають мігрантів із західних територій⁹. Можна відзначити й певні антропологічні паралелі з вестготськими групами Кастилії VI—VII ст., хоча останні відрізняються більш високим обличчям¹⁰.

Морфотип 2 має найближчі паралелі на могильниках черняхівської культури Молдови. Особливо це стосується могильника Бранешти, там черепи з близьким комплексом трапляються найчастіше. М.С. Великанова відзначала, що група черепів із черняхівських могильників Молдови відрізняється від черняхівських груп України меншими розмірами черепної коробки та вужчим обличчям, тобто рисами, типовими для південних європеїдів. В основі вибірки з могильників Молдови, як вона вважала, лежить середземноморський антропологічний тип, який можна пов'язати з фракійцями, але не можна виключати грецький компонент¹¹.

Для морфотипу 3 великі розміри черепної коробки, особливо висота черепної коробки, широке обличчя та низькі орбіти змушують шукати аналогії в гру-

Таблиця 3. Середні розміри морфотипів

Ознаки	Тип 1	Тип 2	Тип 3
1. Поздовжній діаметр	189,3	181,5	188,0
8. Поперечний діаметр	139,3	136	156,0
17. Висотний діаметр	140	127	143,5
45. Діаметр вилиць	125,6	126,5	137
48. Висота обличчя	68,7	65	72,5
55. Висота носа	52,3	46,5	53,5
54. Ширина носа	24,4	23	22,5
51. Ширина орбіт	42,1	39	43
52. Висота орбіт	33,7	29,8	33,5
8 : 1. Черепний показчик	73,6	75	83,2
48 : 45. Лицевий показчик	54,8	51,4	52,9
52 : 51. Орбітний показчик	80,0	76,3	73,3
54 : 55. Носовий показчик	50,7	49,5	42,1
Кількість черепів	7	2	2

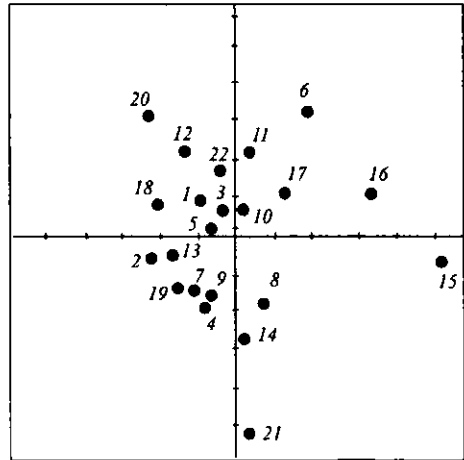
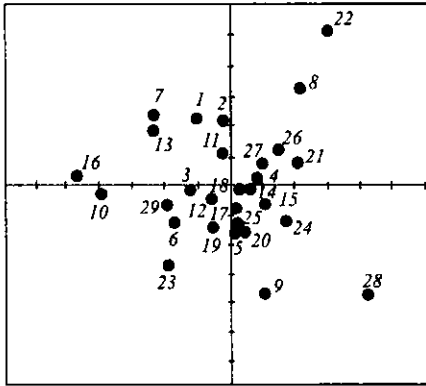

Рис. 1. Результати міжгрупового факторного аналізу чоловічих краніологічних серій. 1 — культура ґрунтових могильників Литви; 2 — культура курганів Литви; 3 — ґрунтові могильники Жемантії; 4 — Беляус; 5 — черняхівська культура (ЧК) Молдови; 6 — вельбарська культура нижньої Вісли; 7 — Вімінакіум VI—VII ст.; 8 — Інкерман-Чорноріччя; 9 — вельбарська культура (ВК) Кашубії; 10 — Швейцарія (латенський час); 11 — Австрія — Угорщина — Чехія (латенський час); 12 — ЧК Лівобережжя; 13 — Масломенч—Грудек; 14 — Неаполь Скіфський; 15 — Миколаївка-Козацька; 16 — ВК Словінсько-Дравська; 17 — ЧК Середнього Придніпров'я; 18 — ЧК нижнього Дніпра (Гаврилівка); 19 — ЧК Буджака; 20 — ЧК Південнобузько-Тилігульського межиріччя; 21 — сармати України; 22 — сармати Таврії; 23 — Сілезія; 24 — Синтана-де-Муреш; 25 — Золота Балка; 26 — вестготи Кастилії (1); 27 — вестготи Кастилії (2); 28 — вестготи Португалії; 29 — ЧК Західної України

Рис. 2. Результати міжгрупового факторного аналізу жіночих краніологічних серій. 1 — ЧК Західної України; 2 — ЧК Молдови; 3 — ЧК Середнього Придніпров'я; 4 — Сійгуляї; 5 — Грудек; 6 — Інкерман-Чорноріччя; 7 — ЧК Лівобережжя; 8 — Марвелес; 9 — Масломенч; 10 — Неаполь Скіфський; 11 — Миколаївка-Козацька; 12 — ЧК Південнобузько-Тилігульського межиріччя; 13 — ЧК нижнього Дніпра (Гаврилівка); 14 — ЧК Буджака; 15 — сармати Таврії; 16 — сармати України; 17 — Синтана-де-Муреш; 18 — ВК нижньої Вісли; 19 — ВК Мазовії Підляся; 20 — ВК Словінсько-Дравська; 21 — Вершвай; 22 — Золота Балка

пах північних свропеоїдів. Із синхронних серій близькі форми виявлені в збірній серії з могильників ятвягів II—V ст. території Польщі¹².

Морфотипи представлені в збірній групі в різних пропорціях. Щоб точніше з'ясувати місце західноукраїнської збірної серії в колі хронологічно та територіально близьких популяцій, ми звернулися до методів багатовимірної статистики. Ми також застосовували різні статистичні методи з використанням пакету програм Systat.

Факторний міжгруповий аналіз здійснювався за 10 таксономічно значущими ознаками: поздовжнім, поперечним, висотним діаметрами черепа, шириною лоба, висотою та шириною обличчя, висотою та шириною орбіт, висотою та шириною носа. Порівнювалися збірні серії черняхівської культури різних регіонів України, Молдови, культури Синтана-де-Муреш, збірні серії вельбарської культури Польщі (нижньої Вісли, Кашубії, Словінсько-Дравської, масломенчської групи), серія з могильника Вімінакіум V—VI ст. у Сербії та серія із Сілезії IV ст., які пов'язують з готами (гепідами?), вестготські групи VI—VII ст. Іберійського півострова, групи Східної Прибалтики II—V ст., пізньоскіфські серії, сарматські групи України та серія з могильників Чорноріччя-Інкерман. До аналізу було залучено дві групи латенського часу — збірна з території Австрії—Угорщини—Чехії—Словаччини та серія із Західної Швейцарії¹³.

За результатами факторного аналізу найближчими статистично збірній черняхівської культури Західної України виявилися серія вельбарської культури нижньої Вісли та збірна черепів ґрунтових могильників Жемайтії III—V ст.; із черняхівських збірних серій — збірні групи з Буджака та Лівобережної України. Дещо більше статистично відрізняється серія із Сілезії IV ст., групи латенської культури з Австрії—Угорщини—Словаччини та Швейцарії (рис. 1).

Збірна черепів Західної України потрапляє до факторного поля, де концентруються групи, що відрізняються меншими розмірами черепної коробки, облич-

ча, носа, вужчими та нижчими орбітами. Вона відрізняється від серій черняхівської культури з нижнього Дніпра (Гаврилівка), Молдови, середнього Дніпра, Буго-Тилігульського межиріччя, культури Синтана-де-Муреш, серій пізньоскіфських могильників меншими розмірами обличчя, носа, вужчими орбітами (ознаками, що несуть максимальні навантаження за фактором 1).

Збірну групу чоловічих черепів із могильників Західної України від серій з території Східної Прибалтики II—V ст., збірної черепів масломенської групи, готської серії із Сербії V—VI ст. і латенської збірної серії Австрії—Чехії—Словаччини—Угорщини відрізняють менші розміри черепної коробки та вищі орбіти (ознаки, що несуть максимальні навантаження за фактором 2).

Найбільше статистично чоловіча серія з черняхівських груп Західної України відрізняється від сарматських серій практично за всіма ознаками: розмірами черепної коробки, обличчя, носа, вужчими та нижчими орбітами (ознаками, що несуть навантаження за факторами 1 і 2).

За наявності змішаних груп краще застосовувати кілька різних статистичних методів для об'єктивізації результатів. Близькі результати дає кластерний аналіз цього самого матеріалу (ієрархічна процедура, відстані Пірсона та Евкліда, метод Complete та Ward). Збірна серія черняхівської культури Західної України виявила найтісніші зв'язки з групами із західних і північних територій: масломенською групою вельбарської культури Польщі, серіями з території Східної Прибалтики II—V ст., вестготськими групами з Іберійського півострова та серією із Сербії, в якій вбачають готів. Досить близькими виявляються збірна серія з території Австрії—Угорщини—Чехії—Словаччини та група з території Швейцарії, які пов'язують з кельтським світом.

Практично всі з перелічених серій — змішані, як і збірна серія черняхівської культури з могильників Західної України. Наявність у збірній групі морфотипу 1 забезпечує статистичну подібність до серій з могильників вельбарської культури Польщі, вестготських серій, груп II—V ст. із Східної Прибалтики та латенської збірної Австрії—Чехії—Угорщини. Наявність у групі морфотипу 2 забезпечує статистичну подібність з латенською серією Швейцарії та вестготськими групами Іберійського півострова.

Жіноча серія з могильників черняхівської культури Західної України більш репрезентативна, ніж чоловіча. Вона складається з 30 черепів. Характеризується у середньому вияві довгою, середньоширокою, середньовисокою (на межі з високою) черепною коробкою. Череп мезокранний за формою, хоча у серії є брахікранні та долихокранні форми. Лобна кістка на межі середньошироких і широких, кут нахилу лобної кістки на межі середніх і великих розмірів. Обличчя середньошироке на усіх рівнях, висота обличчя на межі малих і середніх розмірів, за показником мезен, ортогнатне. Горизонтальне профілювання обличчя помірне на межі з різким на назомалярному рівні та різке на зигмаксиллярному рівні. Ніс широкий за показником, за абсолютними розмірами середньоширокий та середньовисокий на межі з низьким. Кістки носа виступають добре, хоча є носи з малим кутом нахилу та великим кутом нахилу до профілю обличчя. Орбіти низькі, середньоширокі, за показником мезоконхні (див. табл. 1).

Майже за всіма ознаками в серії є черепи, які потрапляють до різних категорій розмірів. Коефіцієнти варіації ознак і квадратичний ухил цієї серії були порівняні зі стандартними, розрахованими для однорідних серій. У більшості випадків вони перевищують стандартні. Отже, ми фіксуємо неоднорідність жіночої серії.

Були розраховані коефіцієнти статевого диморфізму нашої групи для 39 ознак та порівняні зі стандартними, що розраховані для однорідних серій¹⁴. У 10 випадках коефіцієнти зазначеної серії перевищували стандартні, а у 22 — виявилися меншими, що свідчить про неоднорідність у формуванні чоловічої та жіночої частин нашої групи.

У середньому вияві, з урахуванням статевого диморфізму, жіноча серія досить істотно відрізняється від чоловічої. Жіночі черепи виявляються коротшими, але ширшими, відзначаються більшим черепним показником. У жінок ширший лоб та обличчя на всіх рівнях. Жіноча серія характеризується більш високим обличчям, більшими розмірами носа, ширшою та меншою висотою орбіт. Жінки мають дещо слабше горизонтальне профілювання обличчя, але ніс виступає сильніше.

Можна говорити, що жіноча та чоловіча серії склалися на різній антропологічній основі. Хоча, що цікаво, чоловіки і жінки виявляють досить значну морфологічну подібність до груп вельбарської культури Польщі (масломенської та нижньовіслинської).

Для того щоб уточнити місце, яке займає серія жіночих черепів із могильників Західної України в колі могильників черняхівської культури, а також хронологічно близьких за часом культур, ми використали кілька методів багатовимірної статистики. Аналіз проводився за тими самими 10 найбільш таксономічно важливими ознаками: довжиною, шириною та висотою черепної коробки, шириною лоба, висотою та шириною обличчя, шириною та висотою орбіт, висотою та шириною носа.

Як порівняльний матеріал використовували збірні серії черняхівських могильників різних регіонів України та Молдови, матеріали з пізньоскіфських пам'яток Північного Причорномор'я: Миколаївка-Козацьке, Неаполь Скіфський, Золота Балка. Сарматські групи представлені збіркою сарматів Таврії, збіркою сарматів України. До сарматських серій тематично близька серія з кримських могильників Інкерман-Чорноріччя. З території Польщі залучався матеріал із могильників Масломенч та Грудек вельбарської культури, збірні серії вельбарської культури — нижньої Вісли, Словінсько-Дравська, збірна вельбарської культури Мазовії та Підлясся. З території Східної Прибалтики — група з могильника Марвелес I—IV ст. н. е., Ейгуляй II—V ст., Вершвай II—V ст. у Литві¹⁵.

За результатами міжгрупового аналізу за факторним методом найближчими статистично до жіночої серії черняхівських могильників Західної України виявилися збірна черепів вельбарської культури нижньої Вісли, серія з могильника Грудек, а з груп черняхівської культури — збірна серія середнього Дніпра (рис. 2).

Збірна черняхівської культури Західної України потрапляє до факторного поля, де сконцентровані групи, для яких характерні менші розміри черепної коробки, обличчя, більші розміри носа, вужчі та вищі орбіти. Вона відрізняється від пізньоскіфських і сарматських серій меншою шириною черепної коробки, вужчим лобом, обличчям, орбітами та меншою висотою лица (ознаками, які мають навантаження за фактором 1).

Жіноча серія Західної України має меншу довжину та висоту черепної коробки, більші розміри носа, вищі орбіти (ознаки з максимальним навантаженням за фактором 2), ніж збірні серії черняхівських груп Молдови, нижнього Дніпра, Лівобережжя, а також збірна серія вельбарської культури з території Мазовії-Підлясся, група з могильника Масломенч.

Від серій Східної Прибалтики II—V ст. жінки відрізняються меншими розмірами черепної коробки, обличчя, більшими розмірами носа, вужчими та вищими орбітами.

Досить близьку картину дають результати кластерного аналізу (ієрархічна процедура, відстань Евкліда, метод Complete). Серія жіночих черепів із могильників Західної України виявила найбільшу статистичну подібність до серій вельбарської культури нижньої Вісли, серії з могильника Грудек і збірної черняхівської культури Буджака (Холмське, Нагорне).

Отже, окреслюється своєрідна низка жіночих серій, досить близька за характеристиками середніх цифр. На півночі, у басейні нижньої Вісли — це збірна серія вельбарської культури, на території Східної Польщі — матеріали з могильників масломенчської групи, збірна могильників черняхівської культури Західної України, збірна серія черняхівських могильників Буджака. Ці групи виявляються досить близькими не лише за абсолютними розмірами, а й за пропорціями черепа та його деталей, що дуже важливо.

В усіх згаданих жіночих серіях відзначається певна відмінність від чоловічих груп своїх територій за різними ознаками та більш-менш суттєво. Такі ситуації виникають, коли жіночій та чоловічій склад населення формувалася на різній антропологічній основі.

Отже, ми можемо зазначити, що населення черняхівської культури Західного регіону є неоднорідним та виявляє найбільшу морфологічну подібність до серій вельбарської культури Польщі.

В основі вельбарської культури вбачають готів, хоча питання про етнічну належність вельбарських племен складне. Пониззя Вісли вважається місцем висадки готів, котрі прибули із Скандинавії. Переселення з-за моря, швидше за все, не було масовим явищем. На формування культури істотно впливало субстратне населення цієї території¹⁶. Під час руху на південь до готів приєднувалися різні германські племена. Міграція могла зачепити також окремі групи балтів і нащадків кельтів. На

нових місцях розселення готи входили у взаємину зі слов'янами-венетами, карподоками, пізніми скіфами, аланами, грецьким або римським населенням.

Антропологічну неоднорідність населення вельбарської культури відзначають польські дослідники¹⁷. Тому антропологічні паралелі черняхівської культури Західної України з популяціями із західних територій потребують детальнішого розгляду.

Доліхокранний, з довгою, високою черепною коробкою, вузьким і невисоким обличчям морфологічний тип (морфотип 1), який домінує серед населення Західної України й визначає середні характеристики серії, має витoki в давніх культурах Центральної та Західної Європи. Цей тип фіксується на могильниках лінійно-стрічкової кераміки Чехії, Південно-Західної Германії, Ельзасу, Східної Германії (4500—3500 рр.). Ці самі морфологічні форми є визначальними на могильниках шнурової кераміки Чехії (Богемії), Західної Польщі (Одерська група), Середньої Германії, Саксо-Тюрингії, що датуються 2500—2000 рр. до н. е., середньо- та пізньонеолітичних могильниках Данії 2800—1800 рр. до н. е. Пізніше цей морфотип фіксується на могильниках унетичської культури Південно-Західної та Середньої Богемії, Сілезії, що датуються 1800—1500 рр. до н. е., матеріалах окремих могильників Австрії та Угорщини, кновізерської культури Чехії 1800—1000 рр. до н. е. На більш східних територіях близькі середні характеристики має серія культури Сарата-Монтеору в Румунії 1600—1300 рр. до н. е.¹⁸

На території України близькі форми фіксуються на Войцехівському могильнику східнотшинецької культури¹⁹. Матеріали цієї культури представлені лише з одного могильника, тому важко відповісти на питання, наскільки цей тип репрезентує всю культуру.

Антропологічний склад населення Європи I тис. до н. е. представлено дуже слабо, тому що в той час у багатьох народів побутовув звичай кремації.

Доліхокранні з високою черепною коробкою та вузьким невисоким обличчям типи є в збірній серії латенського кола Австрії, Чехії, Словаччини та Угорщини, яку пов'язують з кельтськими групами. Певні морфологічні паралелі фіксуються і на матеріалі з території Великобританії, датованому V—I ст. до н. е., що пов'язуються з кельтами²⁰.

Як зазначено вище, у I тис. н. е. досить близькі морфологічні характеристики має масломенцька група вельбарської культури Польщі, антропологічний матеріал із могильників III—V ст. Жемайтії: Мауджіорай, Шаукенай, ґрунтових могильників Центральної Литви: Ейгуляй IV—V ст. і Вершвай II—V ст., вибірка черепів із могильника Марвелес I—IV ст. у Литві. До доліхокранних вузьколицих форм можна зарахувати вестготські групи Кастилії V—VII ст., хоч вони й мають дещо вище обличчя.

Після бурхливих подій, пов'язаних з переселенням значних мас народу, що супроводжувалося суттєвим механічним змішанням, доліхокранні високоголові та вузьколиці форми у чистому вигляді зникають з антропологічної карти Європи, хоча на окремих могильниках їх наявність ще фіксується. Можна назвати серію із Середньої та Нижньої Сілезії IX—XIII ст., Західної Словачії X—XIII ст., могильника Балта Баре в Боснії X—XI ст. н. е. Певний вплив ще можна помітити на території Богемії та Моравії, а з територій, зайнятих германцями, можна говорити про Тюрингію VII—X ст.²¹

Історично склалося так, що доліхокранний високоголовий, вузьколиций морфологічний тип не став антропологічною підосновою жодного з етносів Європи доби середньовіччя. Головний масив германомовного населення склався на іншій антропологічній основі. У розпорядженні антропологів є досить великий обсяг матеріалу германських груп, датованих VI—XIII ст. Цей масив складають: населення Скандинавії, Саксонії серії з могильників франків німецької території, могильників аламанів, бургундів, франків північних територій, баварців, лангобардів Угорщини та Північної Італії. Для них характерні довгі, але невисокі черепні коробки та середньоширокі обличчя зі специфічними пропорціями деталей²². Цей комплекс фіксується на таких могильниках черняхівської культури, як Гаврилівка.

Доліхокранний, високоголовий та вузьколиций морфологічний тип не вплинув серйозно і на формування антропологічного типу слов'ян. Для слов'ян характерні переважно мезодоліхокранія та середня ширина обличчя. До доліхокранних і відносно вузьколицих форм слов'ян (східних) належать сіверяни та в'ятичі. Проте вони не настільки вузьколиці і мають інші пропорції обличчя: нижчі орбіти та ширші носи, що більше зближує їх з вузьколицими формами балтів.

Отже, ми маємо таку картину: морфотип, який домінує серед населення черняхівської культури Західної України, має витoki в культурах доби неоліту та бронзи Центральної Європи. На території Центральної та Західної Європи він фіксується протягом кількох тисячоліть. Зауважимо, що в культурі шнурової кераміки Західної та Центральної Європи дослідники вбачають витoki кельтського етногенезу²³. У I тис. до н. е. він є на могильниках латенського кола, які пов'язують з кельтами. Цей морфотип починає зникати з антропологічної карти Європи дещо пізніше, ніж історичні кельти. Досить логічно пов'язати зазначений морфотип саме з кельтами або нащадками кельтів.

Кельти протягом досить значного часу відігравали велику роль у житті Європи. Вони вважаються головними творцями латенської культури. Кельтська культура торкнулася тогочасного населення сучасних Швейцарії, Франції, Бельгії, Австрії (Норик), Чехії (Богемія), Великобританії, Ірландії, Іспанії (Галісія), Південної Німеччини (частина Норика та Ретії, пізніше Баварії), Угорщини (Панонія), Італії (Галія Цизальпіна, Галія Цизападана, Етрурія), Румунії (Дакія, пізніше Трансильванія), Польщі, Болгарії (Мезія, Фракія), Греції (вторгнення в Македонію, Епір, Ахею), а також окремі райони Молдови та України.

На сході Європи латенізованими є культури Поснешти-Лукашівка, зарубинецька та пшеворська. Проте культурні впливи та фізична присутність носіїв латенської культури на якійсь території — це речі різні. Проникнення кельтів східніше Карпат зазначили деякі археологи (Ю.В. Кухаренко, Д.А. Мачинський, М.Б. Щукін). Утім більшість дослідників вважає, що можна говорити про помітний латенський вплив на пам'ятки Східної Європи рубежу нашої ери, але без участі кельтського населення. На території України, між тим, зафіксовані топоніми, які пов'язують з кельтами²⁴. Проте варто зауважити, що топоніми погано датуються.

Пшеворська культура розглядається на згаданому етапі як поліетнічна. Дослідники доводять наявність в її складі кельтів (Сілезія, Мала Польща, Куяви)²⁵. Можливо, якась частина нащадків кельтів, що мешкали на території Польщі, могла бути захоплена рухом вельбарських племен і врешті-решт опинилася в регіоні Західної України або комбінація була складнішою.

Історія відносин германських і кельтських племен досить довга й складна. Германські та кельтські племена не завжди чітко диференціювалися античними авторами. Деякі дослідники схилиються до думки, що етнонім «германці» — кельтського походження. Зона визрівання та поширення латенської культури межувала з районами Північної Європи — прабатьківщини германців. Поява перших германських племен на кельтській території відбулася в різних сферах культури обох народів, мови та звичаїв. Дослідники не виключають також можливості воєнних союзів у представників цих етносів. Перший досить серйозний напад германців на кельтські території відбувся ще у II ст. до н. е. на шестям германського племені кімрів на територію боїв. На межі нової ери кельтські землі на північ від Дунаю були захоплені германцями, а на півдні середнього та верхнього Дунаю — римлянами. Після цього кельти як народ сходять з історичної арени материкової Європи. Не всі кельти, ясна річ, були знищені. Якась їх частина залишилася на своїх місцях і потім влилася до складу народів, що заселили цю територію, а якась частина взяла участь у міграціях, пов'язаних з рухом готів.

Інколи народи мігрували на досить значні території: згадаємо вибірку черепів з вестготських могильників Кастилії VI—VII ст. Треба зазначити, що при міжгруповому аналізі, в який увійшли краніологічні групи Європи VI—X ст., вестготська серія з Кастилії виявляє найбільшу подібність не до головного великого масиву германців, а до двох серій з території Тюрінгії (VI—X ст.), однієї серії з Моравії IX ст. та однієї серії франків межиріччя Рейну та Марни VI—IX ст.²⁶, тобто об'єдналися групи, котрі проживали в місцях колишнього побутування кельтів. Це відбувається передусім у більшій вузькоколичності та більшій висоті черепа цих груп порівняно з головним германським масивом. Питання про ступінь германізації нащадків кельтів вирішується на матеріалах інших наук.

Можливо, перекиє у бік центральноєвропейського компоненту (у біологічному аспекті) серед населення черняхівської культури Західного регіону на окремих могильниках виник у зв'язку з тим, що саме нащадки кельтів надавали перевагу обряду трупопокладення, а не трупоспалення. Згадаємо, що інгумація була досить силь-

но поширена на кельтських могильниках у різні часи. На думку багатьох дослідників, поширення обряду трупопокладення серед германців було пов'язано з кельтськими впливами. Він розповсюдився в південних районах Тюрингії в пізньолатенську добу, а в I ст. н. е. просунувся на північ аж до островів Борнхольм і Готланд²⁷.

Як зазначено вище, жіноча та чоловіча серії черняхівської культури Західної України склалися на різній антропологічній основі.

У межах поширення культур вельбарської, черняхівської та Синтана-де-Муереш археологічно фіксуються значні міграційні потоки. Вважається, що чоловічі групи були дещо мобільніші, у походах на великі відстані брали участь переважно чоловіки. Під час влаштування груп переселенців на нових місцях склад населення поповнювався за рахунок місцевих жінок.

Ілюстративною є ситуація, яка склалася на могильниках вельбарської культури нижньої Вісли. Саме цей район вважається місцем висадки готів на південному узбережжі Балтійського моря. Польські антропологи відзначили певну відмінність у складі чоловічої та жіночої вибірок району. І. Гладіковська вважає, що антропологічний склад автохтонного населення репрезентують лапаноїдний та палеоевропеїдний антропологічні типи, які чіткіше представлені саме в жіночій групі²⁸. Відрізняються між собою за складом чоловіча та жіноча серії масломенчської групи. У жіночій серії домінує лапаноїдний, на другому місці — середньоземноморський тип²⁹.

Розглянемо ситуацію на черняхівських могильниках Західної України. Знайти витоки мезокранного, із середньошироким, відносно низьким обличчям, орбітами та широким носом типу, що домінує на черняхівських могильниках Західної України серед жінок, — складна справа. Це пов'язано з тим, що антропология з дочерняхівських пам'яток території Західної України представлена дуже фрагментарно. Проте жодна група доби бронзи, репрезентована антропологічно, не може бути пов'язана із серією жіночих черепів черняхівської культури. Єдиний матеріал, де є морфологічні паралелі, походить із розкопок могильників висоцької культури на території Західної України, які були опрацьовані В.Д. Дяченко. Цей матеріал не опублікований, але можна говорити про перспективи пошуку витоків мезокранного з середньошироким обличчям морфотипу в давніх культурах регіону. Це дуже важливо з огляду на те, що антропологічний тип, який характеризує жіночу збірну серію черняхівської культури Західної України, має значні історичні перспективи в давньоруську добу. Близькі за розмірами та пропорціями черепи магінуть жінки та чоловіки (з урахуванням статевого диморфізму) слов'янських груп території Західної України, Молдови (тиверські могильники), а також східних районів Любелщини. Цікаво, що жіноча група черняхівської культури Буджака та деякою мірою вельбарської культури нижньої Вісли теж має морфологічні паралелі серед слов'янських груп доби середньовіччя. Проте це тема окремого дослідження, яке готується до друку.

Отже, населення черняхівської культури західноукраїнського регіону є змішаним. Чоловічі та жіночі групи сформовані на дещо різній основі. Домінують антропологічні зв'язки з пам'ятками вельбарської культури Польщі (масломенчська група та група нижньої Вісли). У чоловічій групі переважає населення, генетично пов'язане з Центральною та Західною Європою (можливо, з нащадками кельтів), фіксуються паралелі з черняхівськими могильниками Молдови (фракійський, дакський компонент?), а також з групами із західних районів Східної Прибалтики. Витоки головного морфологічного типу жінок виявити важко. Жіночий морфотип (характерний також для масломенчської групи та певною мірою буджацької групи черняхівців) матиме історичні перспективи на давньоруських могильниках регіону. У жіночій серії фіксується і морфологічний комплекс, що характеризує сарматів.

Треба пам'ятати, що аналізувався лише матеріал з трупопокладень черняхівської культури, тому картина виявляється далеко не повною.

¹ Герета И.П. Новые исследования в Чернеливе-Русском // АО 1977 года. — М., 1978. — С. 310—311; Герета И. Археологічні відкриття у Чернеливі-Руському 1994 р. // Наук. записки Терноп. краєзн. музею. — Тернопіль, 1997. — Кн. 2, ч. 1. — С. 16—38.

² Никитина Г.Ф. Могильники черняхівської культури в Северній Буковині і Бессарабії. — М., 1996. — С. 70—171.

³ Строцьень Б.С. Могильник черняхівської культури в Романовому Селі на Тернопільщині // Наук. записки Терноп. краєзн. музею. — Тернопіль, 1993. — С. 38—51.

⁴ Герета И.П., Харитонов Е.А. Чистилковский могильник // Могильники черняховской культуры. — М., 1979. — С. 136—141.

⁵ Магомедов Б.В., Левада М.С. Розкопки черняхівського могильника в с. Петриківці // АДУ 1992 р. — К., 1993. — С. 92—93; Магомедов Б.В., Левада М.С. Черняхівський могильник Петриківці // АДУ 1993 р. — К., 1997.

⁶ Алексеев В.П., Дебец Г.Ф. Краниометрия. Методика антропологических исследований. — М., 1964; Ефимова С.Г. Палеоантропология Поволжья и Приуралья. — М., 1973. — С. 86.

⁷ Дерябин В.Е. Многомерная биометрия для антропологов. — М., 1983. — С. 227.

⁸ Kozak-Zychman W. Charakterystyka antropologiczna ludności Lubelszczyzny z młodszego okresu rzymskiego. — Lublin, 1996. — S. 97—100; Денисова Р.Я. География антропологических типов балтских племен и этнографические процессы в I — начале II тыс. н.э. на территории Литвы и Латвии // Балты, славяне, прибалтийские финны. — Рига, 1990. — С. 28—90.

⁹ Jankauskas R., Barkus A. Marveles senkapio (1—7 m.e.a.) antropologija (1991—92 m.) // Vidurio Liervos Archeologija. — Vilnius, 1994. — P. 78—85.

¹⁰ Rosing F.M., Schwidetzky I. Vergleichend-statistische Untersuchungen zur Anthropologie des frühen Mittelalters (500—1000 u. Z.) // Homo. — 1977. — 28, H. 2. — S. 65—115.

¹¹ Великанова М.С. Палеоантропология Прутско-Днестровского междуречья. — М., 1975. — С. 70—91.

¹² Чеснос Г.А. Многомерный анализ антропологических данных как средство решения проблем выделения балтских племенных союзов в эпоху железа (преимущественно на территории Литвы) // Балты, славяне, прибалтийские финны. — Рига, 1990. — С. 10—20.

¹³ До міжгрупового аналізу залучалися середні характеристики серій із нижчеперелічених праць: Великанова М.С. Указ. соч. — С. 70—91; Kozak-Zychman W. Зан. праця. — С. 90—110; Mikic Z. Antropoloska struktura stanovništva Srbije // Etnoantropoloski problemi. — Beograd, 1988. — Kn. 4. — С. 82; Schwidetzky I., Rosing F.M. Vergleichend-statistische Untersuchungen zur Anthropologie der Römerzeit (0—500 u. Z.) // Homo. — 1975. — 26, H. 4. — S. 192—218; Rosing F.M., Schwidetzky I. Op. cit. — S. 65—115; Чеснос Г.А. Указ. соч. — С. 9—10; Кондукторова Т.С. Антропология древнего населения Украины (I тыс. до н.э. — I тыс. н.э.). — М., 1972. — С. 114—115; Крив С.И. Сарматы Таврии по антропологическим данным // Симоненко А.В. Сарматы Таврии. — К., 1993; Соколова К.Ф. Антропологічні матеріали могильників Інкерманської долини // Археологічні пам'ятки України. — Т. 13. — С. 124—155; Schwidetzky I. Vergleichend-statistische Untersuchungen zur Anthropologie der Eisenzeit (letztes Jahrausend v.d.Z.) // Homo. — 1972. — 23, H. 3. — S. 245—272.

¹⁴ Алексеев В.П., Дебец Г.Ф. Указ. соч. — С. 239.

¹⁵ До міжгрупового аналізу залучалися середні характеристики серій з нижчеперелічених праць: Великанова М.С. Указ. соч. — С. 90—110; Кондукторова Т.С. Указ. соч. — С. 114—115; Соколова К.Ф. Зан. праця. — С. 124—155; Kozak-Zychman W. Op. cit. — S. 97—100; Jankauskas R., Barkus A. Op. cit. — P. 78—85; Денисова Р.Я. Указ. соч. — С. 28—90.

¹⁶ Godlowski K. The chronology of late roman and early migretions period in Central Europe. — Krakow, 1970; Вольфрам Х. Готы. — СПб., 2003. — С. 652.

¹⁷ Gladkowska-Rzeczyska J. Ludność kultury wielbarskiej w swietle dotychczasowych badan antropologicznych // Problemy kultury wielbarskiej. — Slupsk, 1978. — S. 178.

¹⁸ Schwidetzky I., Rosing F.M. Vergeichend-statistische Untersuchungen zur Anthropologie von Neolithikum und Bronzezeit // Homo. — 1990. — 40, H. 1—2. — S. 4—45.

¹⁹ Кондукторова Т.С. Антропологический тип людей тшиненко-комаровской культуры // Вопр. антропологии. — 1979. — Вып. 62. — С. 48—57.

²⁰ Schwidetzky I. — Op. cit. — S. 245—272.

²¹ Rosing F., Schwidetzky I. Vergleichend-statistische Untersuchungen zur Anthropologie des Hochmittelalters (1000—1500 A.D.) // Homo. — 1981. — 32, H. 4. — S. 211—251.

²² Алексеева Т.И. Антропологическая дифференциация славян и германцев в эпоху средневековья и отдельные вопросы этнической истории Восточной Европы // Расогенетические процессы в этнической истории. — М., 1974. — С. 71—85; Великанова М.С. Указ. соч. — С. 101.

²³ Филип Я. Кельтская цивилизация и ее наследие. — Прага, 1961. — С. 17.

²⁴ Стрижак О. Кельти в Україні // Наука і культура. Україна. — К., 1989. — С. 266—277.

²⁵ Rosen-Przeworska J. Tradycja celtylekie w obrzedowosci Protoslovian. — Wroclaw; Warszawa, 1964. — S. 9; Cofta-Broniewska A. Grupa kruszanska kultury przeworskiej. Zt studiow nad rozwojem regionalizmu Kujaw. — Poznan, 1971; Русанова И.П. Истоки славянского язычества. Культурные сооружения Центральной и Восточной Европы. — Черновцы, 2002. — С. 41.

²⁶ Rosing F., Schwidetzky I. Op. cit. — S. 65—115.

²⁷ Русанова И.П. Этнический состав носителей пшеворской культуры // Раннеславянский мир. Материалы и исследования. — М., 1990. — С. 127.

²⁸ Gladkowska-Rzeczyska J. Op. cit. — S. 178.

²⁹ Kozak-Zychman W. Op. cit. — S. 32.

Одержано 26.05.2002

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ ЧЕРНЯХОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ

В статье впервые подвергнуты анализу краниологические материалы из погребений с труположениями черняховской культуры Западной Украины. Результаты исследований дают автору возможность сделать вывод о неоднородности населения. Мужская и женская группы сформировались на разной антропологической основе, но обе проявляют значительное сходство с населением отдельных групп вельбарской культуры (масломненчской и нижневисенской). В мужской серии черепов доминирует материал, имеющий генетические истоки в группах Центральной Европы. Фиксируются антропологические связи с юго-западными территориями (фракийская основа?), а также группами Восточной Прибалтики. Мезокранный со среднешироким лицом тип, доминирующий в женской группе, в исторической перспективе будет характерен для восточнославянского населения региона в древнерусское время. В женской группе присутствуют также морфологические формы, характерные для сарматских групп.

Т.А. Рудич

ANTHROPOLOGICAL COMPOSITION OF THE CHERNYAKHOVSKAYA CULTURE POPULATION IN WESTERN UKRAINE

The article presents the first craniological analysis of materials from the inhumation burials of Chernyakhovskaya culture in Western Ukraine. The research results enable the author come to a conclusion regarding the heterogeneous character of the population. The male and female groups were formed on different anthropological bases; however, both of them reveal considerable similarity with the population of individual groups of Vel'barskaya culture (Maslomencheskaya and Nizhnevisenskaya). The male series of skulls is dominated by materials having genetic descent in Central European groups. We determined anthropological ties with the south-western territories (Thracian base?), as well as with the Baltic Sea East region. The mesocephalous type with a medium-wide face dominating the female group will be characteristic of the East Slav population of the region later in the history in the Ancient Rus' period. The female group also includes morphological types characteristic of the Sarmatian groups.

В.В. Майко

НОВА ПАМ'ЯТКА ВОЛИНЦЕВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПОСЕЙМ'І

Світлій пам'яті
Л.Є. Скиби

Стаття присвячена новій пам'ятці волинцевської культури Чернігівського Посейм'я, дослідженій у 1989 р. У зв'язку з цим розглянуто проблему походження гончарних горщиків волинцевського типу.

У 1989 р. Києво-Чернігівською експедицією під керівництвом Л.Є. Скиби Республіканської археологічної лабораторії при фонді культури УРСР було відкрито і частково досліджено багатощарове поселення біля с. Обмачево (Бахмацький р-н Чернігівської обл.), яке розташоване в 4,7 км на північний захід від центру села в урочищі Селище¹. Площа розкопу становила 120 м² за глибини культурного шару 1,10—1,20 м. Приблизно площа поселення становить не менше 4,3 га. Верхній шар — давньоруський, XI—XIII ст., нижній — епоха бронзи (Бондарихінська АК). Середній шар пам'ятки — волинцевський, завтовшки на різних ділянках 0,75—0,80 м, представлений житлом, трьома господарськими ямами, численними знахідками з двох розвідкових шурфів, культурним шаром та підйомним матеріалом. Поселення роз-